

Pistillinn

Menntarannsóknir og hlutverk TUM

Gretar L. Marinósson
Kennaraháskóla Íslands

Tímarit um menntarannsóknir (TUM) sem gefið er út af Félagi um menntarannsóknir (FUM) er að slíta barnsskónum með öðru tölublaði sínu. Ritstjórn TUM hefur mótað þá stefnu fyrir tímaritið að það sé virk rödd í menntamálum; umræðuvettvangur þar sem forsendur og eðli rannsókna sé rætt og niðurstöður rannsókna séu nýttar í umræðunni.

Nýlega hafa verið kynntar niðurstöður úttektar á menntarannsóknnum héraendis, en vinna við úttektina hófst árið 2002. Í lokaskýrslunni er fjallað um rannsóknir sem unnar eru í háskólum, rannsóknastofnunum, leik-, grunn- og framhaldsskólum og í atvinnulífinu. Aðstæður til rannsókna við þessar ólíku stofnanir og fyrirtæki eru afar misjafnar, eins og gefur að skilja, en ein niðurstæða úttektarinnar er að auka þurfi bolmagn til menntarannsókna á öllum þessum stöðum. Til þess þarf ekki einungis að þjálfa rannsakendur og bjóða þeim sæmilega aðstöðu heldur þurfa rannsakendur einnig að velja viðfangsefni sín af kostgæfni og efla árangur sinn með samvinnu. Í úttektinni er sérstök áhersla lögð á birtingarvettvang því að ekki nægir að skrifa bara fyrir aðra rannsakendur. Ef niðurstöðum er ekki komið til skila til notenda, stjórnmalamanna og iðkenda er ólíklegt að þær hafi áhrif á ákvarðanir um menntamál eða veki athygli fjármögnunaraðila.

Tilgangur þeirra sem sinna menntarannsóknnum er í flestum tilvikum sá að hafa áhrif til bóta og því mikilsvert að hafa aðgang að fjölbreyttum birtingarvettvangi. Þar er TUM einn valkostur, en auk þess má nefna tímaritið *Uppeldi og menntun* og netítímaritið *Netlu*, hvorutveggja gefin út af Rannsóknarstofnun KHÍ, hið fyrrnefnda í samstarfi við HÍ og HA; *Glæður*, sem gefið er út af Félagi íslenskra sérkennara, Skólavörðuna sem gefið er út af Kennarasambandi Íslands og *Tímarit Heimilis og skóla* sem samtök foreldrafélaga á landinu gefa út. Auk þess fjalla nokkur sérhæfðari félagsrit og glanstímarit stundum um menntamál. Rannís á þakkið skilið fyrir að bjóða kynningar á rannsóknarniðurstöðum á almannafæri og á mannamáli eins og gert var nokkrum sinnum á haustmánuðum.

Ástæða er til að vekja athygli á því í þessu samhengi að tilraunir til að sanna hagnýtt gildi menntarannsókna hér á landi stangast á við það kerfi sem umbunar háskólakennurum fjárhagslega mest fyrir fræðigreinar sem birtar eru í viðurkenndum erlendum tímaritum. Erfiðara er að fá mörg rannsóknarstig fyrir grein í íslensku tímariti eða umfjöllun um skólaþróunarverkefni sem birtist í fagtímariti kennara eða á vef skóla. Ekki er til dæmis skortur á efni frá háskólakennurum til birtingar í þessu riti en erfitt að afla efnis frá kennurum annarra skólastiga sem ekki fá prik fyrir ritverk

sín. Í fræðilegum tímaritum er efni oftast eftir einstaklinga en hópa, hvað þá samvinnuhópa háskólakennara og starfenda í skólum. Þannig getur hugmyndafræðin um samkeppni um mælanlegan árangur í rannsóknum af sér undarlega togstreitu milli fræða og starfs sem aftur elur af sér ákveðna slagsíðu í framboði efnis, efnisvali og efnismeðferð tímarits sem þessa.

Eitt af því sem varast þarf í umræðu um rannsóknir er misbeiting valds í skjóli þekkingar. Nýlega var rætt við fræðimann í sjónvarpi þar sem hugtakið „þekkingarsamfélag“ var ítrekað notað sem forsenda umræðunnar án þess að hann útskýrði hvað hann ætti við. Fréttamanninum þótti heldur ekki ástæða til að óska skýringar. Þetta er dæmi um ógagnrýna umfjöllun þar sem vinsælum hugtökum er varpað fram sem gefnum forsendum og áheyrendum eða lesendum er látið eftir að túlka á sinn hátt. Ef ekki eru gerðar kröfur til fræðimanna um að þeir vandi sig og tali skýrar er hætta á að hugtökum verði beitt í því skyni að ná yfirhöndinni í fjölmiðlaumræðu þar sem ímynd fær forgang á kostnað innihalds. Ritstjórn TUM vill vinna gegn því að fræðimenn sveipi sig dulúð í umræðu um rannsóknir og vísindastarf og beita sér í staðinn fyrir umræðu sem einkennist af gagnrýni og gagnsæi.

Í hugum margra er hugtakið rannsókn fyrst og fremst tengt þeirri athöfn að uppgötva nýjan sannleika um efnisheiminn, skapa nýjungar á tæknisviði eða kanna viðhorf til mikilvægra mála meðal slembiúrtaks úr þjóðskrá. Til að standa undir nafni sem rannsókn er, samkvæmt þessum þrönga skilningi, mikilvægt að afla gagna á vettvangi og vinna úr þeim niðurstöður í tölulegu formi. Þetta afmarkaða sjónarhorn er skiljanlegt í ljósi þess að flestar rannsóknir hér á landi eru unnar innan raungreina og heilbrigðisgreina. En sjónarhornið þarf að víkka.

Ritstjórn TUM vill andæfa þröngum skilningi á rannsóknum og sýna möguleika fjölbreyttrar nálgunar. Hér er hvatt til þess að hinn félagslegi veruleiki í menntamállum þjóðarinnar verði kannaður ítarlega og á vandaðan hátt með

öllum þeim leiðum sem efla skilning og vísa veginn til úrbóta. Hér er ekki verið að slá af kröfum um leikreglur við rannsóknir heldur þvert á móti hvatt til þess að margvíslegri aðferðafræðilegri nálgun sé beitt nægilega vel til að það færi okkur nýja þekkingu. Gæði rannsókna eru forsenda trúverðugleika þeirra og notagildis og gæði vísa jafnt til þess að nálgunin henti tilgangi rannsóknarinnar og að vinnubrögð séu vönduð.

Hugtakið gæði í þessu samhengi er eitt þeirra sem þarfnast umræðu. Í því felst ekki einungis að vinna vel heldur einnig að gera rétt og að ná árangri. Að gera rétt varðar siðrænt innihald og markmið rannsóknarinnar. Að ná árangri tengist m.a. möguleikum rannsakandans á að nálgast merkingu, eða „sannleika“ um veruleikann. Orðalag sem oft heyrst, að einstaklingur, hópur eða skóli sé á einhvern hátt „svona í eðli sínu“ gefur til dæmis í skyn félagslegan veruleika sem er óháður rannsakanum. Annað sjónarmið er að hinn félagslegi veruleiki sé margræður, síbreytilegur og háður túlkun rannsakandans. Samkvæmt því hefur skólastarf ekkert „eðli í sjálfu sér“ heldur er háð félagslegu og sögulegu samhengi. Sjónarmiðin tvö leiða svo til mismunandi nálgunar sem byggist á ólíkum forsendum um tilvist veruleikans og hversu aðgengilegur hann er til rannsókna. TUM vill hvetja til umræðu um verufræðilegar og þekkingarfræðilegar forsendur rannsókna og um aðferðafræði þeirra.

Það er mikilvægt að þeir sem sinna rannsóknum á skólastarfi hafi góðan aðgang að vettvangi. Hingað til hafa íslenskir skólar verið mun aðgengilegri íslenskum rannsakanum en skólar í nágrannalöndum okkar þarlendum fræðimönnum. Rannsakanum hefur verið vel tekið í skólum og spurningum þeirra svarað af áhuga. Í nokkrum nýlegum spurningalistakönnunum sem unnar voru við Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands og við Háskólann á Akureyri hefur þó komið í ljós að heimtur á útfylltum listum voru mun slakari en áður hefur þekkt og raunar undir þeim mörkum sem talist geta viðunandi. Þetta

vekur alvarlegar spurningar um ástæður og úrlausnir.

Ástæðurnar eru ekki að fullu ljósar, enda eflaust margvíslegar. Spurningalistum sem kennarar eru beðnir að svara hefur fjölgað mjög undanfarið, ekki síst með könnunum sem sveitarfélög, einkum þó Reykjavík, hafa sjálf frumkvæði að. Rannsóknartengt nám á háskólastigi er orðið umfangsmeira en nokkru sinni fyrr og stúdentar í menntunarfræðum og á fleiri sviðum vilja gjarnan afla gagna í skólum með vettvangsathugunum, viðtölum, skjalaskoðun og spurningalistum. Skólafólk þreytist vitaskuld á því að svara fjölda spurningalista og það eru takmörk fyrir því hversu mörgum og hvernig athugendum skólar geta hleypt inn í umhverfi þar sem viðkvæm samskipti og námsferli eru í gangi. Slíkt skapar viðbótarálag fyrir kennara og nemendur sem óvíst er að skili sér í betra skólastarfi í nánustu framtíð.

Þetta ófremdarástand vekur spurningar um hvernig best megi haga brýnum rannsóknum í menntamálum þar sem nauðsynlegt er að reida sig á gögn úr skólastarfi. Það er hluti af stærra máli sem varðar frelsi rannsakenda, stjórnun rannsókna, rannsóknarheimildir og aðgengi að rannsóknarvettvangi. Vilji rannsakendur til dæmis fara að tilmælum nefndrar skýrslu um úttekt á menntarannsóknum og stofna til langtímarannsóknar, svo sem á áhrifum skóla á lýðræðishugsun eða borgaralega vitund nemenda, gæti slíkt krafist umfangsmikillar gagnaöflunar á vettvangi skólastarfs um árabíl. Dapurlegt er þá ef skólar átta sig ekki á gæðamun rannsókna við val á þeim sem heimiluð er gagnaöflun. Verkefni sem hlotið hafa háa samkeppnisstyrki fá þá ef til vill sömu afgreiðslu og nemendaverkefni. Slík staða boðar vá fyrir rannsóknir í menntamálum ef ekki er brugðist við.

En hvernig má bregðast við? Nú eru flestar skólastofnanir, þar á meðal leikskólar og grunnskólar, á vegum sveitarfélaga eða starfa með heimild þeirra og þar með hafa þau í hendi sér að takmarka aðgang. Hér þarf að koma til samkomulag um vinnutilhögun sem tryggir

aðkomu rannsakenda að skólum en kemur jafnframt í veg fyrir of mikið álag á kennara. Háskólarnir þurfa einnig að taka til í sínum ranni að því er varðar aðferðafræði rannsókna. Ekki er til dæmis ástæða til að heimila öllum nemendum að afla gagna á vettvangi skólastarfs. Í flestum tilvikum ætti að takmarka það við doktorsverkefni og meistaraþrófsverkefni þar sem slíkt er nauðsynlegt og líkur eru á að rannsakandinn kunni nokkuð til verka. Aðrar uppsprettur gagna sem nota má í staðinn eru enda vannýttar, svo sem opinber gagnasöfn og söfn úr fyrri rannsóknum sem einungis hafa verið nýtt að hluta, heimildagögn til heimildaritgerða, fyrirliggjandi skjöl og gögn sem aflað er hjá samstúdentum. Rannsakendur ættu jafnframt að hafa í huga að í fæstum tilvikum er nauðsynlegt að afla gagna um allt þýðið hvert svo sem það er og hversu áhrifamikið sem það kann að hljóma að hafa spurt alla! Yfirleitt má tryggja vel viðunandi rannsóknargildi með smærra úrtaki og þar með minnka álag á rannsóknarvettvang. Við þurfum að fara að huga alvarlega að því hvernig best sé að verja rannsóknarakurinn fyrir ofnotkun eða ofbeiti, okkur sjálfum og eftirkomendum til hagsbóta. Það er hlutverk *Tímarits um menntarannsóknir* að benda á leiðir til að tryggja að niðurstöður menntarannsókna hafi gildi í stefnumótun og starfi.